

Länsstyrelsen i Kalmar län
T.f. landshövding Anne-Li Fiskesjö
Kalmar

Undertecknad deltog i miljömålsmötet (grupp 4) i Oskarshamn 17 november 2011. Min förhoppning var då att eftermiddagens övningar skulle ge möjlighet till fördjupad diskussion kring vilka åtgärder som måste genomföras för att klara de av riksdagen fastlagda målen för övergödning, hav i balans samt levande kust och skärgård. Och så blev det inte.

Att stapla åtgärder utan prioritering efter kostnadseffektivitet, storleksordning och genomförandemöjlighet, som enda resultat, gjorde mig betänksam. För länsstyrelsens fortsatta beredning måste vägledningen, som var iden bakom mötet, blivit liten. Jag tar här och nu tillfället att ge min syn på hur havsmiljön vid vår kust har påverkats och konsekvenserna av detta, samt vad som genomförts för en förbättring - och vad som borde ha gjorts tidigare, men som nu inte längre kan anstå.

Förändringar i kustvattnen i södra Kalmar sund i ett 50-årsperspektiv

För mig som framlevt mitt liv i nära anslutning till kusten i Bergkvara och följt utvecklingen i havet, har det sedan länge stått klart att något storskaligt gått snett. Sedan 1980 har i tur och ordning simpas, gädda, abborre, flundra och tånglake blivit allt sällsyntare. När jag senast såg ett löjstim minns jag inte - löjor som det alltid fanns gott om i min ungdom och som fiskades med håv till agn på ålrevarna.

Denna utveckling har jag kunnat följa väl genom de ålbottengarn som funnits inom familjen sedan länge. I dessa blev bifångsterna av vuxna fiskar allt lägre och var för sju - åtta år sedan nere på nivån fem till tio procent av vad som fångades för 50 år sedan. Den nivån höll sig till fjol då det blev ännu sämre och i år nästan ingenting alls.

På hela fiskesäsongen, 90 dagar, har jag fått cirka tio simpas, tre stora gäddor och några enstaka abborrar och flundror. De sista sex eller sju veckorna av fiskesäsongen blev det ingen gång två abborrar eller flundror till den egna lunchen.

Att tillgången på kustnära fiskar är så låg som bifångsterna i ålbottengarnen indikerar, bekräftas övertydligt när några Bergkvarabor i år satt 500 meter flundregarn på den förr allra bästa platsen för detta fiske i våra trakter.

Ännu i slutet av 1980-talet kunde en normalfångst på den mängden garn vara ett par hundra fiskar. I år blev det två stycken.

Denna utveckling har gått hand i hand med den igenslamning som skett på grund av övergödning och som slagit ut nästan alla små badplatser. Tidigare sandytor täcks av flera decimeter dy. Bladvassen breder ut sig explosionsartat.

Sjöfågeln, som hämtar sin mat ur havet, drabbas också hårt. Jag har under mina dagliga turer ut ill bottengarnen inte sett en enda skrattmå och bara ett fåtal fiskmåsar och någon enstaka tärna. De få ungarna i två ejderkullar försvann långt innan det var dags att flytta söderut. Några svanungar har jag inte sett alls och bara en enda skrakfamilj.

Detta innebär att tre olika sjöfåglar med olika diet röner samma öde; musselätare, växtätare och fiskätare.

Vi människor står inte opåverkade vid sidan av detta skeende. Bland annat innebär utarmat kustfiske att vi svenskar idag till mer än tre fjärdedelar importerar den viktiga fisken för en balanserad kost.

För hälsans skull ska vi nu också äta Omega 3 och därmed medverka till utfiskningen av världshaven. Hur länge går detta?

Samtidigt, utan att detta kommenteras, sker en annan storskalig förändring i havet utefter vår kust - öronmaneterna ökar dramatiskt.

Trots att våra bottengarn som tidigare endast hade en fångststrut mot öster nu har tre stycken i olika väderstreck, i förhoppningen att ström i vattnet ska hålla någon fri för fisk och att fångststrutarna periodvis hålls öppna dagtid så att maneterna kan passera, och stängs först på kvällen kan alla tre vara fulla med maneter påföljande morgon. Hundratals kilo i ett enda bottengarn, ibland mycket mera. Dessa för ögat så obetydliga och harmlösa varelser, lever av samma mat som fiskyngel, djurplankton, och kan bedöva och äta upp fiskynglen.

Det som hänt i havet bekräftar något som är generellt för alla ekosystem. Det finns en inbyggd stabilitet, men bara upp till en viss nivå.

Passeras gränsen uppstår oreda tills en ny balans uppstår, en balans som i våra kustvatten innebär att andra växter och djur tar över och då sådana som klarar övergödningen.

Att detta inträffar borde inte överraska någon. Jämför med en vacker och artrik blomsteräng. Om man upprepat gödslar den försvinner den ena arten växter efter den andra och insekterna med denna och till sist tar gräsen över helt.

Vi som fått betala mest

Hur denna miljöförstöring fått fortgå och ännu pågår är obegripligt. Priset för passiviteten har betalats av de människor som utövade det kustnära yrkesfisket, av alla de som utövat det historiskt sett mycket omfattande husbehovsfisket - en del av livskvalitén för ett stort antal människor inklusive sportfisket som dramatiskt ökade under 1900-talets andra hälft, men som nu är nästan obefintligt här.

Också min hemkommun Torsås har betalat ett högt pris utan att en majoritet av politikerna anammat den åsikten.

Det var ingen tillfällighet att vi fick en omfattande kustnära fritidshusbebyggelse när väl ekonomin efter andra världskriget blivit bättre. På ganska kort tid tillkom cirka 800 sådana hus. Det som drev på, var längtan till god rekreation vid och på havet. Baden var bra och det fanns gott om fisk. Av samma skäl blev det en hel del inflyttning av permanentboende.

Vad har lokalt gjorts under resans gång?

Som lokalpolitiskt aktiv också i miljöfrågor var den första kontakten med länsstyrelsen under landshövding Erik Krönmarks tid. Redan då hade vi sedan några år tillbaka konstaterat en kraftig nedgång i bestånden av kustnära fiske. Fokus låg på vilken roll den explosionsartat ökade skarvpopulationen spelade.

Resultatet blev en omprövning av länsstyrelsens hållning och en viss begränsning tilläts. Naturvårdsverket, som också var inkopplade, yttrade sig och sa att "nedgången i fiskbeståndet måste bero på något annat", men så mycket mera engagerade man sig inte.

Det som hade hänt, och pågick, var att skarven kraftigt beskattade ett fiskbestånd som på grund av miljöbelastningen var på väg utför. Den ena och synliga påverkan skyldes den andra och sammantaget blev resultatet den snabba minskningen i fiskbeståndet.

Nästa kontakt med länsstyrelsen kom under landshövding Anita Bråkenhielms tid i slutet av 1990-talet. Efter larm från Torsås kommun samlade länsstyrelsen representanter från samtliga kustkommuner i länet till överläggningar.

Men detta initiativ ledde inte till något resultat - övriga kommuner hade ännu inte drabbats så hårt som Torsås kommun.

Ganska snart förstod vi varför Torsåskusten drabbats först. Detta berodde på den öppna kusten där de förorenade bottensedimenten vid pålandsvind med sjöhävning, åter kom ut i vattenmassorna och fick fiskar att fly ut mot djupa vatten och permanent mot områden med bättre livsbetingelser.

Detta har jag också kunnat följa då det gäller blankålen. Där var det i min ungdom så, att man kunde höra fiskegubbarna säga "i natt blir det sydostlig vind och då blir vattnet grumligt och det blir bra med ål".

Allt efter som åren gick blev vattnet vid den typen av väder allt grumligare så att också blankålen höll sig borta.

Så kom perioden från slutet av 1990-talet och fram till 2005 när kustmiljöarbetet, som ett samprojekt mellan en rad miljöintresserade och lokala föreningar samt Torsås kommuns miljönämnd, resulterade i Sveriges första kustvårdsplan efter initiativ från och i samverkan med "gräsrotsnivån". Ett mycket stort ideellt arbete lades ner.

Från den planen finns anledning citera några få övergripande ståndpunkter som kan tyckas självklara, men som ändå tycks vara svåra att hålla sig till:

"Att uppnå de uppsatta miljömålen kommer att kosta mycket pengar".

"Stor medvetenhet om vad olika kommande insatser kostar i förhållande till miljöeffekten måste då präglade alla beslut (anm. då blir alternativet att stoppa utsläppen vid källan, nästan alltid prioritet ett)".

"Med den dominerande roll markläckage av närsalter har måste jordbrukspolitiken och miljöpolitiken ytterligare integreras".

Samtidigt med arbetet för Torsås kommuns kustvårdsplan arbetades på länsnivå med miljömål 2010. Kustmiljöföreningarna avgav då ett remissyttrande där det bland annat påpekades att sättet att "skrapa ihop" behövliga sänkningar av närsaltsutsläppen till havet, för att nå delmålet år 2010, till alltför liten del föll på de agrara näringarna och att nästan allt som återstod för att klara miljömål 2020, då skulle falla på dessa näringar (och till en mindre del också på enskilda avlopp). Där står vi nu och stampar.

Minskningen av utsläppen från jordbruket skulle klaras genom frivilliga åtgärder via det samhällsfinansierade Greppa Näringen-projektet. Goda enskilda insatser och vunna erfarenheter borde ha blivit "ett golv" för alla i näringen att gå vidare fram mot ytterligare miljövänligare produktion. Men så har det tyvärr inte blivit.

Istället för kraftfulla åtgärder har fokus hamnat på "de små" där den samlade miljönyttan är alldeles för liten.

När ska man inse att våtmarker, som är mycket positivt för den biologiska mångfalden och kustnära och kanske kan hjälpa till i fiskreproduktionen, aldrig kan få annat än en ytterst begränsad påverkan på närsaltsläget i havet?

Kan ingen hjälpa våra myndigheter att göra en överslagsmässig beräkning?

Ta hänsyn till hur stor vattenmängd som når havet från vårt län under ett år och hur stor del av denna som kan förväntas passera anlagd våtmark. Ta också hänsyn till flödesförändringarna under året och det då varierande närsaltinnehållet i vattnet. Ta också hänsyn till den under året varierande verkningsgraden i våtmarkerna - och glöm inte anläggningskostnader och inte behovet av fortlöpande underhåll för att våtmarken uthålligt ska fungera.

Hur många promille av årets närsaltsläckage till havet fångas då upp av anlagda våtmarker och till vilket kilopris?

Från biogasprojektet, ett femmiljonersprojekt där substratet från havet ska ge oss biogas "som fyller våra tankar och tar oss långt", har man kunnat läsa i ortspressen att man i Mönsterås kommun uthålligt kan skörda 20 ton vass per år. Efter avdrag för energiåtgång för skörd, transporter och processer, vad blir kvar? Bränsle till en bil eller två? Och till vilket pris? Men processen och pengarullningen går vidare.

Och musselodlingen, vart har den tagit vägen? Är det någon som sett till vad och till vilket pris säker avsättning finns och nettokostnaden per kilo kväve- och fosforreduktion i havet? 100 kronor eller 1 000 kronor? Vilket är mest sannolikt?

Vad är då facit fram till nu av vidtagna åtgärder? Inga lägre, snarare högre närsaltsvärden i kustvattnet och också i en del vattendrag.

Detta borde inte förvåna. Vidtagna åtgärder är små och motverkas sannolikt av större närsaltsläckage från marken på grund av mildare och nederbördsrikare klimat från senhöst till tidig vår, just när de stora näringsläckagen sker.

Bidragit kan också att djurhållningen tvärt emot vad som uttrycks som "ytterst viktigt" i den tidiga miljödebatten, hamnat allt närmare kusten där tillgången på grovfoder för stora kobesättningar kan säkras. Men denna uppsida har också en baksida i den stora gödselproduktionen.

Även om det har blivit bättre sprids stora mängder gödsel på hösten, långt efter det att växterna behöver näringstillskott före vintern. Samtidigt vet alla hur viktigt det är med så lågt näringsinnehåll som möjligt i marken inför vintern för att minimera läckage.

Målet för spridning av gödsel borde så långt möjligt vara den för konstgödning som idag sprids med god precision i tid och mängd för att svara upp mot behovet för förväntad skörd. Då måste gödseln fraktioneras upp till olika konsistenser och näringsinnehåll. De fraktioner som då inte behövs på den egna gården får fraktas bort dit de bättre behövs.

Så till det senaste - Vattenmyndigheten med mycket prat (broschyrer) och lite verkstad. I särskilda vattenråd för ett eller flera avrinningsområden ska olika intressen genom diskussion prata sig fram till förståelse mellan olika åsikter som berörs av vattenfrågorna och därmed underlätta för åtgärder.

Efter att ha engagerat mig i detta och deltagit i ett antal lokala sammankomster och ett på länsnivå, bekräftas att också här saknas kraft och befogenheter att göra något som skulle hjälpa upp tillståndet i kustvattnen.

Så fort man närmar sig projekt kring jord och skog blir man varse att ingenting kan göras utan markägarens tillstånd. Och LRF bevakar energiskt att inga kostnader drabbar näringen, utan tvärtom ska ersättningar utgå trots att det gäller att begränsa skador i naturen orsakade av näringsläckage från de egna medlemmarnas verksamhet.

Slutsats

Det är hög tid för länsstyrelsen att meddela sin uppdragsgivare, regering och riksdag att målen kring ingen övergödning, hav i balans och levande kust och skärgård aldrig kommer att nås med de insatser som nu är möjliga att ta till.

Staten måste se till att miljöfrågorna kring den industriella verksamheten kring jord och skog hanteras på samma sätt som görs för övrig industriell produktion med centralt fastställda utsläppsregler.

Det normala för Sverige är ju att ansvaret för utsläpp har den som förorsakar utsläppet. Kostnaden för att hålla dessa inom föreskrivna nivåer är en produktionskostnad som får ligga i kalkylen för det som produceras.

För större projekt, där samhället är en naturlig medfinansiär, måste frågan om åtkomligheten till mark som är den för insatsen bästa och kostnadseffektivaste, klaras ut genom ett centralt regelsystem.

Mycket mera kraft borde från myndigheternas sida läggas på information till allmänheten om hur det verkligen ser ut i våra kustnära vatten. Medvetenheten och den engagerade skaran på gräsrotsnivå ökar inte. Detta kan bero på att myndigheter, som det uppfattas, oförsiktigt går i armkrok med framför allt LRF och politiker med särintressen i bagaget, i ett gemensamt behov att ge intryck av att "vi är på rätt väg".

Så är det tyvärr inte.

Läget kommer att bli skarpare. Nya hot mot kustmiljön tornar upp sig. Mildare klimat ger kraftigare nederbörd från senhöst till tidig vår och därmed kraftigare vattenflöden och ökad utspolning av närsalter. De ingångsvärden från vilka behovet av närsaltsreduktion hittills beräknats blir då allt mer inaktuella.

Klimatförändringen kommer att ge förutsättningar för ökad avkastning i jord- och skogsbruk. Efterfrågan på produkterna från dessa näringar kommer att pressa upp priserna när avkastningen i ökad omfattning också ska räcka till energiproduktion. Då ökar självklart intresset att maximera denna möjlighet med exempelvis ökad gödning.

Bergkvara december 2011

**Leif Lindberg
Dalskärsvägen 1A
38542 Bergkvara**